

Dr. Janez Mlinar, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

OD RAZPADA RIMSKEGA IMPERIJA DO NASTANKA KNEŽEVIN ALPSKIH SLOVANOV

Janez Mlinar, PhD, Faculty of Arts, University of Ljubljana

FROM THE FALL OF THE ROMAN EMPIRE TO THE FORMATION OF PRINCIPALITIES OF ALPINE SLAVS

IZVLEČEK

V prispevku je obravnavan zgodovinski razvoj v Vzhodnih Alpah v zgodnjem srednjem veku. V prvem delu prispevka avtor predstavi raziskovalna izhodišča, ki določajo naše poznavanje obdobja in prostora, ter interpretativne možnosti, ki jih ponujajo. Avtor izpostavi skromen obseg virov in probleme, ki izhajajo iz specifičnosti zgodnesrednjeveške historiografske produkcije. Prav tako opozori na nove pristope v raziskavah obravnavanega obdobja in etnogenetskih procesov, ki so se uveljavili v zadnjih desetletjih.

V drugem delu je kronološko podan zgodovinski razvoj v širšem prostoru Vzhodnih Alp. Izpostavljena sta zlasti Karantanija in Karniola. Pri tem skuša avtor na konkretnih primerih interpretacij posameznih virov pokazati na možne načine rekonstruiranja preteklosti. Prispevek se zaključuje z integracijo obravnavanega prostora v frankovski politični in družbeni sistem.

Ključne besede: Karantanija, Karniola, zgodnji srednji vek, širitev frankovske oblasti, Vzhodne Alpe

ABSTRACT

The article discusses the historical development in the Eastern Alps in the Early Middle Ages. In the first part of the article the author presents the research starting points, which determine our knowledge of the period and region, and the interpretive possibilities they offer. The author highlights the modest number of sources and the problems arising from the specifics of early medieval historiographical production. He also points out new approaches to researching this period and the processes of ethnogenesis that have been established in recent decades.

Part two gives a chronology of historical development in the wider area of the Eastern Alps. Carantania and Carniola are highlighted. By doing so, the author attempts to demonstrate possible ways of reconstructing the past on concrete examples of interpretations of individual sources. The article concludes by integrating the area in question into the Frankish political and social system.

Keywords: Carantania, Carniola, Early Middle Ages, Frankish expansion, Eastern Alps

UVOD

The map illustrates the geographical context of the Slavic invasions and the subsequent establishment of various kingdoms and empires in Europe during the 5th and 6th centuries. Key features include:

- Slavic Migration (Slovani):** Red arrows indicate the movement of Slavs from the north (Sasi, Balti) into the Balkans and the Danube region.
- Kingdoms and Empires:**
 - FRANKOVSKO KRALJESTVO** (Frankish Kingdom) in green.
 - TURINŠKO KRALJESTVO** (Turin Kingdom) in dark green.
 - BURGUNDSKO KRALJESTVO** (Burgundian Kingdom) in purple.
 - VZHDNOGOTSKO KRALJESTVO** (Ostrogothic Kingdom) in orange.
 - GEPIJSKO KRALJESTVO** (Gepid Kingdom) in light orange.
 - VZHDNORIMSKO CESARSTVO** (Eastern Roman Empire) in brown.
 - PERZIJSKO CESARSTVO** (Sassanid Empire) in red.
 - VANDALSKO KRALJESTVO (429-534)** in light blue.
 - SVEBSKO KRALJESTVO** (Suebi Kingdom) in dark purple.
- Geographical Features:**
 - SEVERNO MORJE** (North Sea) and **ATLANTSKI OCEAN** (Atlantic Ocean) to the west.
 - SREDOZEMSKO MORJE** (Mediterranean Sea) to the south.
 - ČRNO MORJE** (Black Sea) to the east.
 - Donavna** (Danube River) and **Dnjester** (Dniester River) are shown flowing through the region.
- Other Groups and Cities:**
 - Anglosasi** (Angles and Saxons) in the north.
 - Baski** (Basques) in the southwest.
 - Kantabriji** (Cantabrians) in the northwest.
 - Berberi** (Berbers) in the southwest.
 - Anti** (Ants) in the northeast.
 - Avari** (Avars) in the northeast.
 - Rim** (Rome) and **Kartagina** (Carthage) are marked in the Mediterranean.
 - Ravenna** and **Sirmij (Sremska Mitrovica)** are marked in the Balkans.
 - Konstantinopol (Istanbul)** is marked in the Eastern Roman Empire.
 - Aleksandrija** (Alexandria) is marked in Egypt.

OBDOBJE PRESELJEVANJA LJUDSTEV

Od razpada rimskega imperija do nastanka kneževin alpskih Slovanov

(Avtor zemljevida: Andrej Gale, vzeto iz:
Zgodovina 2. Srednji in novi vek. Učbenik
za zgodovino v 2. letniku gimnazij.
Ljubljana: Mladinska knjiga, 2019, str. 16.)

virov. Že omenjeno zamiranje pismenstva, ki je Evropo prizadelo zlasti v 6. stoletju, se ni odražalo samo v količini besedil, ampak tudi v njihovi kakovosti. O Svetoniju ali Tacitu, ki sta o rimski zgodovini pisala v 1. in 2. stoletju, lahko v 6. stoletju le sanjamo. Obsežna zgodovinska besedila v izpiljeni latinščini so nadomestila krajša besedila, ki tako po vsebini kot po jeziku niso dosegala svojih antičnih predhodnikov. Pisci so posamezne zgodovinske dogodke pogosto ocenjevali zelo pristransko. Opisovali so dogodke, ki jih sami niso doživeli, in kraje, ki jih niso nikoli videli ali poznali. Pogosto so avtorji izgubili občutek za širši zgodovinski kontekst in se začeli zatekati v nepomembne podrobnosti in nenavadnosti. Spremembe v dožemanju pomena poznavanja zgodovine, drugačen odnos do preteklosti ter splošno slabšanje jezikovnega znanja se odražajo tako v količini nastalih zgodovinskih besedil kot tudi v njihovi kakovosti (Grundmann, 2000).

Na težave naletimo tudi pri interpretaciji materialnih virov. Tovrstni viri nam sicer lahko veliko povedo na primer o načinu življenja ali o trgovini in kulturni izmenjavi, ne morejo pa nam nedvoumno odgovoriti o – kar je za obdobje preseljevanja ljudstev verjetno najzanimivejše vprašanje – etničnem izvoru prebivalstva. Če arheologi v no-woodkitem grobu naletijo na avarski meč ali broško, ki jo lahko pripišejo slovanskemu kulturnemu krogu, še ni njuno, da je posameznik, ki je nosil ta meč ali broško, tudi pripadal tej etnični skupnosti. Tako kot danes za človeka, ki vozi avtomobil znamke Renault, ne moremo reči, da je Francoz, tako velja tudi za čas preseljevanja ljudstev, da posameznik, ki je bil pokopan z langobardskimi ali avarskimi grobnimi dodatki, še ni nujno pripadnik langobardskega oziroma avarskega ljudstva. Z materialno kulturo ne moremo opredeljevati etničnega izvora nosilcev te kulture!

Sliko še dodatno zamegljujejo predstave, ki so se o tem zgodovinskem obdobju zakoreninile v zadnjih stoletjih. Že Wolfgam Laz, ki je v 16. stoletju v svoji knjigi *De aliquot gentium migrationibus* (*O preseljevanju nekaterih ljudstev*) prvi uporabil izraz preseljevanje ljudstev, si je kot otrok humanizma barbarska ljudstva predstavljal kot zaokrožene etnične celote, ki so se po Evropi premikale pod poveljstvom lastnih vladarjev, sejale strah med Rimljani in ustanavljale nova kraljestva. V začetku 19. stoletja se je pod vplivom romantike in brstenja nacionalnih čustev ta podoba samo še utrdila. Sodobni narodi, ki so se začeli oblikovati v obdobju romantike, so iskati svoje korenine v preteklosti in jih skušali z navezovanjem na obdobje preseljevanja ljudstev premakniti čim dlje v zgodovino ter tudi tako utemeljevati sodobne politične zahteve. S tem se je koncept naroda, ki se je izoblikoval šele v 19. stoletju, začel nekritično preslikovati skoraj tisočletje in pol nazaj v preteklost. Pri tem zgodovinske stroke, ki je bila pogosto v službi nacionalističnih interesov, ni motilo, da s takim pristopom ni možno razložiti nekaterih bistvenih zgodovinskih dejstev. Zakaj je na primer Apeninski polotok, ki so ga prizadela pustošenja mnogih barbarskih ljudstev in na katerem so od druge polovice 6. stoletja odločilno politično vlogo igrali germanski Langobardi, lahko v dobršni meri ohranil svoj romanski značaj. Podobno velja tudi za Hispanijo, kjer so vladali germanski Zahodni Goti, ali Galijo, kjer so v začetku 6. stoletja Gote izpodrinili prav tako germanski Franki (Geary, 2005).

Šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja so tudi v zgodovinopisje prodrli drugačni koncepti. Zlasti pod vplivom nemškega zgodovinarja Reinharda Wenskusa se je uveljavilo prepričanje, da etnična identiteta posameznika ni biološka kategorija, ampak da se ta identiteta izoblikuje v kompleksnem in dinamičnem družbenem procesu – stroka ga je poimenovala etnogeneza –, na katerega vplivajo različni dejavniki. Po Wensku-sovem mnenju so pri tem imela odločilno vlogo tradicijska jedra, okrog katerih se je postopoma ustvarila skupna identiteta določene skupnosti. Tako tradicijsko jedro je lahko bil uspešen vojskovodja, kot sta bila na primer Vandal Gejzerik ali Zahodni Got Alarik. Tradicijsko jedro je lahko bilo tudi priznavanje skupnih pravnih norm ali pa v izročilu zakoreninjeno prepričanje o skupnem zgodovinskem izvoru (Wenskus, 1961;

Štih, 2009)). Wenskusov odmik od do takrat prevladujočih vzorcev je v zgodovinopisju sprožil burne razprave in tako v Evropi kot v ZDA spodbudil nove raziskave obdobja preseljevanja ljudstev, ki je bilo tako iztrgano iz kreppljev nacionalistične in ideološke determiniranosti. Spremenjen pogled zgodovinske stroke na obdobje preseljevanja ljudstev je pomemben tudi pri razumevanju dogajanja in družbenih procesov na širšem prostoru današnje Slovenije v zgodnjem srednjem veku.

PRIHOD SLOVANOV

Širši prostor današnje Slovenije, ki ga lahko zamejimo z nekdanjimi rimskimi provinca-
mi Norik, Panonija in Dalmacija, je ob koncu antike delil usodo preostalega rimskega
sveta. Od začetka 5. stoletja, ko je Alarik popeljal svojo skupino Zahodnih Gotov iz
juga Balkanskega polotoka v Italijo, pa vse do konca 6. stoletja, ko so se pojavili Slo-
vani in Avari, je bil obravnavani prostor podvržen drastičnim spremembam. Pogostim
plenjenjem različnih barbarskih ljudstev so se v štiridesetih letih 6. stoletja pridružile
še naravne nesreče, ki so še dodatno pustošile med prebivalstvom. Zaradi pandemije
tako imenovane Justinijanove kuge pa naj bi po nekaterih ocenah po letu 542 umrla več
kot polovica tedanjega prebivalstva balkanskih provinc. Vzhodnorimskemu cesarju Justinijanu je sredi 6. stoletja
sicer uspelo obnoviti cesarsko oblast nad Italijo, v kateri
so od konca 5. stoletja gospodarili Vzhodni Goti, oblasti
nad Vzhodnimi Alpami in Panonsko nižino pa ni bil več
sposoben obnoviti. S tem je bila ustvarjena oblastvena in
demografska praznina, ki so jo uspešno zapolnila nekate-
ra druga barbarska ljudstva (Bratož, 2014).

Sredi 6. stoletja so se kot gospodarji v Panonski nižini do-
končno uveljavili Langobardi in Avari. Potem ko so leta
567 skupaj uničili kraljestvo Gepidov, so se spomladi 568
Langobardi odpravili v Italijo, kjer so v naslednjih deset-
letjih uspešno izoblikovali svoje kraljestvo. Z njihovim
odhodom se je na zahodnem robu Panonske nižine izpraz-
nil obsežen prostor, ki so ga postopoma zapolnili avarski in zlasti slovanski priseljenci.
Ohranjeni viri nam žal ne omogočajo, da bi natančneje časovno umestili njihov prihod.
Nekatere narečne posebnosti v ziliškem narečju nakazujejo, da je prvi slovanski sunek
v vzhodnoalpski prostor prišel s prostora zahodnoslovanske jezikovne skupine. Okrog
550 naj bi se ta val obrnil z območja današnje Moravske proti jugu in prešel Donavo
med reko Trauno na zahodu in današnjim Dunajem na vzhodu. Po dolinah alpskih rek
se je iz vzhoda postopoma razširil v notranjost vse do Karavank in ob Dravi še naprej
proti jugovzhodu.

Nekaj desetletij za prvim zahodnim valom je z jugovzhoda prišel v Vzhodne Alpe še
drugi slovanski val. Za razliko od prvega je bil ta povezan z Avari. Zdi se, da je prihod
Slovanov svoj vrhunec dosegel v zadnjih dveh desetletjih 6. stoletja. Razpadanje pozno-
antične cerkvene mreže nakazuje, da je v slovansko-avarske roke do okrog leta 588 pa-
dlo Zgornje Posavje, do leta 591 pa tudi Zgornje Podravje. Do okrog 600 so Slovani
prek Postojnskih vrat prodrli do naravne meje, ki jo predstavlja kraški rob, kjer se Kras
začne ostro spuščati v tržaško in buzetsko zaledje. Proti Furlaniji se je meja ustalila
še le v začetku 8. stoletja, ko so po spopadih s sosednjimi Langobardi Slovani poselili
gričevnato ozemlje onstran Soče vse do roba Furlanske nižine. Z načrtno frankovsko
kolonizacijo je bilo konec 8. stoletja s Slovani poseljeno še zaledje istrskih mest (pre-
gledno Štih, Simoniti, Vodopivec, 2016).

Slika 1: Cesar Justinijan I. s člani
dvora, mozaik iz bazilike San
Vitale v Raveni. Justinijan I. je
bil zadnji vzhodnorimski cesar,
ki mu je vsaj deloma uspelo
obnoviti veliko rimsko cesarstvo.
Vladal je med leti 527–565.
(Vir slike: Wikimedia Commons.)

SLOVANI IN AVARI

Z jugozahodnim valom, ki je prihajal iz Panonske nižine, so skupaj s Slovani prihajali tudi Avari. Viri nakazujejo, da so bili Slovani Avarom podložni. Slovanska podložnost se je verjetno kazala v plačevanju dajatev ter v obvezi, da sodelujejo s svojimi četami na avarskih vojaških pohodih. Romanski sodobniki so ravno zaradi avarskih poveljnikov skupne avarsko-slovanske vpade velikokrat dojemali kot izključno avarske napade. Upravičeno se zdi prepričanje, da se je odvisnost Slovanov od Avarov razlikovala od pokrajine do pokrajine in da se je tudi s časom spreminjala. Zagotovo je bila odvisnost pogojena tudi z oddaljenostjo od centra avarske oblasti. V oddaljenejših, težje dostopnih, goratih in z gozdom poraslih predelih, ki niso bili primerni za avarsko konjenico, so Slovani nastopali bistveno bolj neodvisno kot pa v Panonski ravnini ob srednji Donavi in Tisi, kjer je bila skoncentrirana avarska oblast (o odnosu med Slovani in Avari še vedno temeljno delo Hauptmann, 1915).

V tretjem desetletju 7. stoletja je zaradi zunanjih okoliščin prišlo do dramatičnih sprememb v medsebojnem odnosu. Avari so očitno svoje načrte osredotočili na osvojitve Konstantinopla. V ta namen so začeli koncentrirati svojo vojsko na jugu Balkanskega polotoka. Šibkejši avarski pritisk je Slovane na severnem robu Panonske nižine, na današnjem Moravskem, spodbudil k upor. Na njihovo čelo je leta 623 stopil Samo, domnevno frankovski trgovec z orožjem. Avari upora sprva očitno niso jemali pretirano resno in so nadaljevali z načrtovanjem obleganja Konstantinopla. Toda njihov poskus se je leta 626 končal s katastrofalnim porazom, ki je za več desetletij oslabil avarsko moč. To je slovanskim težnjam po neodvisnosti dalo dodaten zagon. Okrog Sama se je organizirala močna plemenska zveza, ki je imela svoje središče severno od Donave in je postajala vse pomembnejši politični dejavnik. Frankovski kralj Dagobert si je leta 630 skušal zvezo podrediti, toda Samova zmaga nad Franki je dokončno utrdila politično neodvisnost njegove plemenske zveze.

Kako je plemenska zveza delovala navznoter, nam viri žal ne poročajo. Tako Fredegarjeva *Kronika* kot *Dagobertova dejanja* (*Gesta Dagoberti*), ki sta najpomembnejša vira za obdobje Samove plemenske zveze, sta pristranska vira. Avtorja izvirata iz Frankovskega kraljestva in dogodke opisujeta s stališča frankovske države. Slovani so prikazani kot roparji in pogani, ki rušijo ustaljeni politični in družbeni red. Drugih pisnih virov iz tistega časa žal nimamo. Viri nam tudi ne ponujajo jasnega odgovora, kako daleč proti jugu je segala Samova plemenska zveza. Nekatere podrobnosti nakazujejo, da so se zvezi pridružili tudi Slovani s prostora, ki ga iz kasnejše zgodovine poznamo pod imenom Karantanija. Tako verjetno ni bilo naključje, da so furlanski Langobardi, ki so bili zavezniki frankovskega kralja Dagoberta, že med letoma 623 in 626 vpadli proti severu in si prisvojili *okolje Slovanov, ki se imenuje Zellia* v Kanalski dolini. Verjetno je ta njihov vpad sovpadal s širšim frankovskim vojaškim pritiskom na Samovo plemensko zvezo, ki je svoj vrhunec doživel v že omenjenih bojih leta 630. Tudi zgodba o knezu Valuku in njegovem gostu, bolgarskem knezu Alcioku, nakazuje na vključenost Vzhodnih Alp v Samovo zvezo. *Fredegarjeva kronika* tako pripoveduje, da se je 631 ali 632 k omenjenemu knezu Valuku zatekla skupina Bolgarov, ki jo je vodil Alzeko oz. Alciok, kot ga imenuje langobardski kronist Pavel Diakon (Pavel Diakon, 1988). Frankovski kralj Dagobert je namreč Bavarcem ukazal, da pomorijo vse Bolgare, ki so se k njim zatekli po katastrofalnem porazu Avarov pri Konstantinoplu leta 626. Poboju je uspelo ubežati samo Alciokovi skupini, ki se je zatekla k Valuku. Očitno se je Alciok pri Valuku počutil dovolj varnega tako pred Bavarci kot tudi pred Avari, ki so mu stregli po življenju, kar nakazuje, da je bil Valuk neodvisen tako od enih kot od drugih. Fredegarjeva oznaka prostora, ki ga je obvladoval Valuk kot mejne pokrajine Vinedov (*marca Vinedorum*),

Slika 2: Pavel Diakon. Langobard Pavel Diakon je več let preživel na dvoru Karla Velikega. Njegova Zgodovina Langobardov je eden redkih virov za zgodovino vzhodnoalpskega prostora. (Vir slike: Wikipedia.)

po drugi strani nakazuje, da je ta prostor pripadal neki širši politični tvorbi. Oznaka marka je namreč v tistem času pomenila mejno pokrajino nekega večjega teritorija, in če je bil Valuk neodvisen tako od Bavarcev kot od Avarov, se zdi prav Samova plemenska zveza najverjetnejša možnost (Štih, Simoniti, Vodopivec, 2016).

Na žalost viri molčijo o notranjem ustroju Samove plemenske zveze. Tako ničesar ne vemo o odnosu med Samom in posameznimi plemeni, niti v kolikšni meri so nastopali kot enotna skupnost. Kasnejši razvoj nakazuje, da je bila povezava med plemeni precej ohlapna. Ko je namreč leta 658 Samo umrl, je plemenska zveza hitro razpadla. Očitno se v dobrih treh desetletjih še ni izoblikoval takšen institucionalni ustroj zveze, ki bi omogočal njeno preživetje tudi brez močnega posameznika, kot je bil Samo. Z Wenskusovimi besedami bi lahko rekli, da je bilo tradicijsko jedro prešibko, da bi se izoblikovala zavest o skupnosti in bi se ustvarila nova skupna identiteta, ki bi izpodrinila prejšnje plemenske identitete.

Po Samovi smrti so Avari hitro obnovili svojo oblast nad večjim delom Slovanov. Izjemo je očitno predstavljal prostor severno od Karavank, o čemer pa nam viri spet govorijo samo posredno. Če Slovani v Alpah ne bi bili neodvisni od Avarov, se verjetno ne bi leta 662 k njim pred Langobardi in Avari zatekel uporni Langobard Arnefrit, o čemer poroča že omenjeni Pavel Diakon. Še bolj pa v prid njihovi neodvisnosti govori kasnejši zgodovinski razvoj.

Zemljevid 2: Alpski Slovani v 7. in 8. stoletju.

(Avtor zemljevida: Andrej Gale, vzeto iz: Zgodovina 2. Srednji in novi vek. Učbenik za zgodovino v 2. letniku gimnazij. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2019, str. 143.)

KARANTANIJA

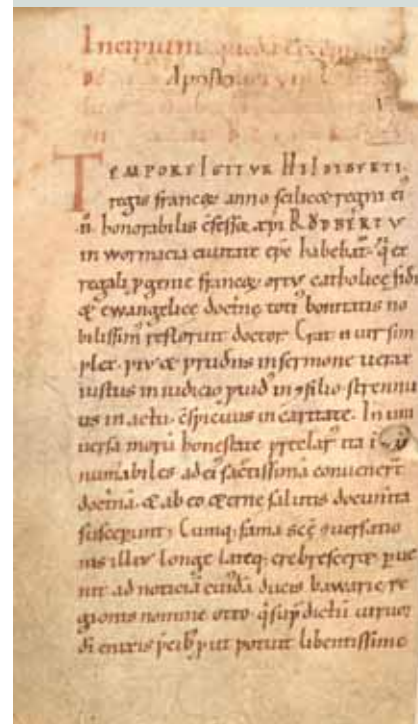
Čeprav po obdobju Samove plemenske zveze pisni viri za nekaj desetletij spet obmolnejo, so se pri Slovanih v Vzhodnih Alpah v tem času očitno odvijali pomembni družbeni procesi. Ugodne politične okoliščine, ko domnevno niso bili podvrženi Avarom, so pripomogle k temu, da so se okrepili koraki, ki so pripeljali do oblikovanja novega ljudstva, ki se v virih označuje kot Karantanci. Proces oblikovanja skupne identitete je bil pri Karantancih zagotovo zaključen že do okrog leta 700, čeprav se v virih začnejo pojavljati šele nekaj desetletij kasneje, ko so jih ponovno začeli ogrožati Avari.

Podobno kot druga ljudstva v zgodnjem srednjem veku so tudi Karantance predstavljale različne etnične skupine, ki pa so se identificirale kot enotna skupnost. Kot take so jih dojemala tudi sosednja ljudstva. Prevladujoči element so zagotovo bili Slovani. Pavel Diakon v svoji kroniki izrecno pravi, da gre za Slované, ki se imenujejo Karantanci (*Sclavi, qui vocantur Quarantani*). Toda v drugih virih se med njimi omenjajo tudi Dudlebi ter skupine Hrvatov, arheološke najdbe in krajevna imena pa potrjujejo prisotnost romanskih staroselcev. Z veliko verjetnostjo lahko predpostavljamo, da je bilo med njimi najti tudi avarske, bolgarske (ne pozabimo na Alciokovo skupino), pa tudi germanske drobce. Karantanci so bili podoba kot vsa zgodnesrednjeveška ljudstva polietnična skupnost.

O dogajanju v Karantaniji lahko največ izvemo iz besedila, ki ga je neznani avtor napisal v Salzburgu okrog leta 870 in ga v zgodovinopisju poznamo pod naslovom *Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev* (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*). Besedilo je nastalo kot odgovor salzburske Cerkve na misijonsko dejavnost Cirila in Metoda v Panoniji. Z njim je Salzburg želel zaščititi svoje interese, zato ne preseneča, da se besedilo osredotoča predvsem na salzburske zasluge pri pokristjanjevanju, medtem ko o drugih vidikih življenja v Karantaniji ne govori. Besedilo je izrazito pristransko, saj anonimni avtor izpostavlja uspehe salzburske Cerkve, medtem ko o težavah in porazih molči. Prav tako nikjer ne omenja misijonskih prizadevanj konkurenčnih škofij. Kljub tej pristranskosti je besedilo najdragocenejši zgodovinski vir za zgodnesrednjeveško zgodovino vzhodnoalpskega prostora (Lošek, 1997; slovenski prevod Grafenauer, 1985).

Kot poroča omenjeno besedilo, so okrog leta 740 Avari ponovno začeli ogrožati Karantance. Knez Borut se je po pomoč obrnil na sosednje Bavarce, s katerimi so skupaj odvrnili avarsko nevarnost. V zameno za pomoč se je moral Borut tesneje navezati na Bavarce ter med drugim s svojimi četami sodelovati na njihovih vojaških pohodih. Za dogovor so Karantanci jamčili s talci, med katerimi sta bila tudi Borutov sin Gorazd in nečak Hotimir. V zgodnjem srednjem veku je bilo tovrstno potrjevanje političnih dogovorov stalna praksa. S talci, ki so po navadi prihajali iz vrst sinov družbene elite, so posamezna ljudstva zagotavljala, da ne bodo kršila doseženega dogovora in da bodo izpolnjevala svoje obveze. Med svojim bivanjem v tujini so talci pogosto prevzeli navade in običaje nadrejene skupine. Podobno se je zgodilo tudi z Gorazdom in Hotimirjem. Na Bavarskem sta bila poučena o krščanstvu in prejela krst, s tem pa so se odprla vrata za pokristjanjenje celotne Karantanije.

Po Borutovi smrti leta 749 so Karantanci za kneza najprej postavili Gorazda, ki mu je po treh letih sledil bratranec Hotimir. S Hotimirjem so v Karantanijo prišli tudi prvi

Slika 3: Prva stran spisa *Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev*. Besedilo, ki izvira iz Salzburga, je nastalo dobro stoletje po dogodkih, ki jih opisuje. Hrani ga Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju. (Vir slike: Wikipedia.)

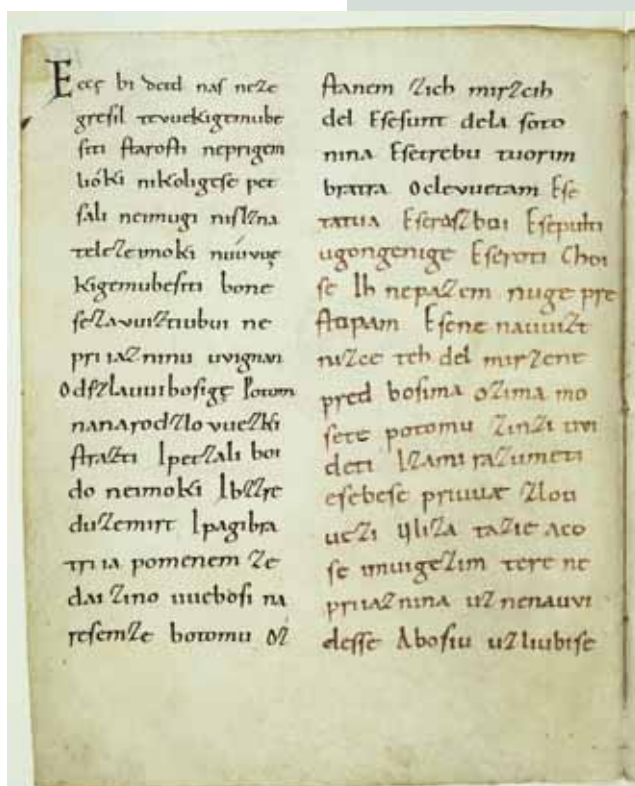
Slika 4: Cerkev Gospe Svete na Gospojskem polju. Gospojsko polje je bilo politični in cerkveni center Karantanije. (Vir slike: ©Johan Jaritz/Wikipedia.)

krščanski misijonarji. Karantanci so bili tako prvi med slovanskimi ljudstvi, ki so začeli spoznavati in sprejemati novo vero. Hotimir je sicer želel, da bi misijon vodil takratni salzburški škof Virgil, toda namesto njega je to vlogo kot pokrajinski škof prevzel njegov tesni sodelavec Modest. V naslednjih desetletjih je bilo v Karantaniji posvečeno več cerkva, poimensko pa so znane samo tri. Poleg cerkve v okolici Špitala ob zgornji Dravi ter druge v okolici današnjega Judenburga ob zgornjem toku reke Mure je bila za karantansko zgodovino najpomembnejša cerkev Gospe Svete severno od Celovca, kjer se je ob ostankih noriškega Virunuma in skupaj s Krnskimi gradom na drugi strani Gosposvetskega polja izoblikovalo politično in versko središče Karantancev. Pri Gospi Sveti naj bi bil Modest tudi pokopan.

Čeprav je bila njena vloga verjetno odločilna, pa salzburška Cerkev ni bila edina, ki je sodelovala pri pokristjanjevanju Karantanije. Zagotovo je bila dejavna tudi škofija v Freisingu, ki je bila pod vplivom bavarskih vojvod. Ravno bavarski vojvoda Tasilo je bil tisti, ki je leta 772 zatrl še zadnji upor poganske opozicije med Karantanci in vsaj med politično elito dokončno uveljavil krščanstvo. Že 769 je Tasilo v Innichenu ob izviru reke Drave ustanovil samostan z izrecno misijonsko nalogo, da bi se, kot pravi ustanovna listina, »*neverni rod Slovanov pripeljal na pot resnice*«. Verjetno z istim namenom je bil nekoliko navzdol ob toku Drave med letoma 772 in 788 ustanovljen tudi najstarejši samostan na Koroškem v Molzbichlu. S Freisingom je povezan tudi nastanek najstarejših zapisov v jeziku, ki ga lahko imamo za predhodnika današnjega slovenskega jezika in ga danes poznamo pod imenom *Brižinski spomeniki*. Trije verski obrazci, povezani z zakramentom spovedi, so bili zapisani šele konec 10. stoletja, njihove jezikovne značilnosti pa nakazujejo, da so nastali že v 9. stoletju. Upravičeno se domneva, da so freisingim duhovnikom služili pri njihovi pastoralni dejavnosti.

O drugih vidikih življenja v Karantaniji nam viri žal molčijo, zato lahko o njih sklepamo le posredno. Obstoj urejene skupnosti si ni možno predstavljati brez ustaljenih pravnih norm, po katerih se družba ravna in po njih živi. Za razliko od večine germanskih ljudstev to »*plemensko pravo*«¹ pri Karantancih ni bilo zapisano. S prehodom pod frankovsko politično nadoblast so postopoma prevladale tudi njihove pravne oblike. Toda nekaj drobcev vseeno nakazuje, da so se nekateri slovanski pravni običaji vsaj deloma ohranili še dolgo v poznejša stoletja. Še v začetku 11. stoletja se na primer ob ustanovitvi enega izmed samostanov na Koroškem omenjajo dve vrsti prič. Prve so pričale po bavarskem plemenskem pravu in bile zato simbolno potegnjene za ušesa, druge pa so pričale po slovanskem pravu. Razlikovanje med bavarskim in slovanskim načinom pričanja zagotovo nakazuje, da je nekdaj obstajalo posebno slovansko (karantansko) pravo.

Tudi o družbeni ureditvi v Karantaniji lahko sklepamo le posredno. Na čelu Karantancev je bil knez. Glede na dejstvo, da so Karantanci po Borutovi smrti knežjo oblast najprej izročili njegovemu sinu Gorazdu, po njegovi smrti pa očitno najbližjemu sorodniku nečaku Hotimirju, lahko trdimo, da je bila knežja oblast dedna. Poleg kneza je med Karantanci obstajala tudi plast domačega plemstva, ki se je postopoma vključilo v frankovski fevdalni sistem. Poročne zveze med karantanskim in frankovskim plemstvom nakazujejo, da jih je frankovsko plemstvo smatralo za sebi enake. Poseben raz-

Slika 5: Brižinski spomeniki obsegajo tri besedila, prvo in tretje sta obrazca splošne spovedi, drugo pa pridiga z vabilom k pokori. Na sliki je drugi spomenik. Spovedna obrazca in pridigo, ki so nastali že v 9. stoletju, so uporabljali pri pastoralnem delovanju. Besedila so del kodeksa, ki ga hrani Bavarska državna knjižnica v Münchnu.

(Vir slike: Wikipedia.)

iskovalni problem predstavlja družbeni sloj kosezov. Ta privilegirana skupina ljudi se začne v virih omenjati šele v 10. stoletju, v virih 12. in 13. stoletja so bili po svojem statusu še enakovredni nižjemu ministerialnemu plemstvu, v poznem srednjem veku pa so po svojem družbenem statusu že zdrsnili le na raven svobodnih kmetov z nekaterimi privilegiji. Vprašanje njihovega izvora ni razjasnjeno. Od možnosti, ki jih ponujajo različne razlage, se zdi še najprivlačnejša tista, ki govori o tem, da se za kosezi verjetno skriva prvotno vojaško spremstvo karantanskega kneza, čeprav so možne tudi druge razlage (Štih, 2007; pregledno Štih, Simoniti, Vodopivec, 2016).

KARNIOLA

Zdi se, da se je nekaj desetletij pozneje kot v Karantaniji podoben proces oblikovanja skupne identitete odvijal tudi južno od Karavank. Pavel Diakon je v svoji *Zgodovini Langobardov* pokrajino vhodno od langobardske Furlanske nižine označil kot Karniola, dežela Slovanov (*Carniola, patria Sclavorum*). Nekaj let kasneje najdemo v *Frankovskih analih* edino omembo ljudstva Karniolcev, ki je živelo okrog Save (*Carniolenses, qui circa Savum fluvium habitant*). Ob koncu 8. in v začetku 9. stoletja se je torej nekje ob Savi – z veliko verjetnostjo lahko trdimo, da je bilo to v Zgornjem Posavju v okolici današnjega Kranja – začelo oblikovati novo ljudstvo s slovanskimi koreninami, ki je prevzelo poimenovanje po pokrajini, v kateri so bivali. Verjetno ni naključje, da so se v istem času kot v Karnioli začela tudi drugje po obrobju nekdanjega avarskega kaganata pojavljati nova slovanska ljudstva. V virih tako v začetku 9. stoletja naletimo na prve omembe Čehov in Moravanov na severu ali pa Guduskanov (Gačanov) v današnji hrvaški Liki.

Podobno kot pri Karantaniji lahko o družbeni ureditvi v Karnioli samo ugibamo. Nekateri zgodovinarji vidijo v skrivnostnem Vojnomirju Slovanu (*Wonomyrus Sclavus*), ki se konec 8. stoletja omenja v *Frankovskih analih*, morebitnega kneza v Karnioli. Mogoče je kot misijonar med Karniolci deloval tudi Blancidij (*Blancidius*), ki je v začetku 9. stoletja pisal svojim prijateljem v Italijo in potarnal, da je kakor kvakajoča žabica ali pojoč slavec v deželi, v kateri ne razume jezika njenih prebivalcev. Viri so žal dvoumni in nam ne dajejo jasnega odgovora (Štih, 1996; Bratož, 1999; pregledno Štih, Simoniti, Vodopivec).

FRANKOVSKA NADOBLAST

S frankovsko zasedbo se je končal tudi samostojni družbeni razvoj v Karantaniji in Karnioli. Karantanija je pod Bavarsko prišla že sredi 8. stoletja, s frankovsko zmago nad Bavarci 788 in odstranitvijo Tasila pa je Karantanija postala podrejena Frankom. Prostor južno od Karavank je pod frankovsko oblast prišel nekaj let kasneje v času frankovsko-avarskih vojn. Kot najbližja sosedja je bila Karniola mogoče podrejena že ob prvem pohodu Frankov proti Avarom leta 791, najkasneje pa se je to zgodilo ob drugem pohodu leta 795 oziroma 796. Toda tako Karantanija kot verjetno tudi Karniola sta sprva ohranili notranjo samostojnost in kneze, ki so izhajali iz domačih vrst. To se je spremenilo šele z upravo reformo Frankovskega kraljestva leta 828. Na jugovzhodnemu robu Frankovskega kraljestva je bila odpravljena rodovna (gentilna) ureditev z domačimi knezi. Ustanovljene so bile nove grofije, na čelo katerih so bili postavljeni frankovski grofje. Karantanija in Karniola sta bili dokončno vključeni v Frankovsko kraljestvo, s tem pa so bili spodmaknjeni tudi temelji posebne etnične identitete Karantancev in Karniolcev.

V kasnejših desetletjih so Franki večkrat posegli po prilagojenem modelu upravljanja, ki je združeval obe možni ureditvi. Na ozemlju, ki je sicer formalno spadal v okvir Frankovskega kraljestva, bil pa je v njega slabo integriran, so postavljali lokalne gentilne kneze, ki pa so sočasno prevzemali upravno funkcijo frankovskega grofa. Tako je bila sredi 9. stoletja na primer urejena Spodnja Panonija, na čelu katere je bil iz Moravske prebegli knez Pribina, nasledil pa ga je njegov sin Kocelj. Zaradi vpetosti v Frankovsko državo je bilo izoblikovanje lastne identitete skoraj izključeno (Štih, 2009; Štih Simoniti, Vodopivec, 2016).

SKLEP

Čas zgodnjega srednjega veka je eno izmed tistih obdobj v zgodovini, ki ga slabše poznamo. Pomanjkljivi in redki viri, drugačen pristop do preteklosti, včasih pa tudi naši predsodki nas ovirajo pri iskanju jasne slike. Na mnoga vprašanja ne znamo odgovoriti in na mnoga vprašanja je možno odgovoriti na več načinov. Toda eno je jasno. Propad rimskega cesarstva je omogočil, da so se karte v Evropi na novo premešale. Do začetka 8. stoletja se je ustvarila nova podoba kontinenta, ki je bila, kljub temu da se je v mnogočem naslanjala na njeno izročilo, bistveno drugačna od rimske. In Vzhodne Alpe niso bile pri tem nikakršna izjema.

VIRI IN LITERATURA

- Bratož, R. (1999). Začetki oglejskega misijona med Slovani in Avari: sestanek škofov „ad ripas Danubii“ in sinoda v Čedadu 796. V: Rajšp, V., Brückmüll, E. (ur.), *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod*. Ljubljana: Založba ZRC, str. 79–111.
- Bratož, R. (2014). *Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosodstvo v pozni antiki*. Ljubljana: Zbirka zgodovinskega časopisa. Filozofska fakulteta.
- Diaconus, P. (1988). *Zgodovina Langobardov*. Maribor: Obzorja.
- Geary, P. J. (2005). *Mit narodov: srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Grundmann, H. (2000). *Zgodovinopisje v srednjem veku: zvrsti, obdobja, posebnosti*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Hauptmann, L. (1915). Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 36, str. 229–287.
- Lošek, F. (1997). *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*. Hannover: Hahnische Buchhandlung.
- Meier, M. (2019). *Geschichte der Völkerwanderung. Europa, Asien und Africa vom 3. bis 8. Jahrhundert n. Chr.* München: Beck Verlag.
- Štih, P. (1996). Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku. V: Kos, J., Jakopin, F., Faganel, J. (ur.), *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana: SAZU, str. 13–26.
- Štih, P. (2007). Karantanci, zgodnjerednjeveško ljudstvo med Vzhodom in Zahodom. *Zgodovinski časopis* 61, str. 47–58.
- Štih, P. (2009). Državne tvorbe v srednjem veku na slovenskem ozemlju. *Zgodovina v šoli* 18 (1-2), str. 3–15.
- Štih, P., Simoniti, V., Vodopivec, P. (2016). *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Wenskus, R. (1961). *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln: Böhlau Verlag.